

цитуванням відповідних текстів Основного Закону або такою їх інтерпретацією, що більше спрямована на дезавування наявної проблеми, аніж на її розуміння і розв'язання. У зв'язку з цим припустимо, що внесенні парламентом 8 грудня 2004 року зміни до Конституції формально нібито не суперечили встановленому порядку, хоча й були очевидні порушення процедури в процесі їх ухвалення (під час розгляду законопроекту до нього було внесено поправки, на які Суд відповідно до вимог ст. 159 Конституції не давав свого висновку). З другого боку, право народу є *пріоритетним* перед правом парламенту, як і перед будь-якою публічною владою. Реалізація народом такого права є здійсненням його установчої влади, яка за визначенням Суду є *первинною, єдиною і невідчужуваною від народу* [4, с. 148]. Саме це і є сутністю конституційної формули: «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» (ч. 2 ст. 5).

Але згідно з реальною логікою Конституції народ взагалі позбавлений права *змінювати* конституційний лад в Україні. Як відомо, в період із дня прийняття 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет України і по 28 червня 1996 року в суспільстві обговорювали кілька концептуально різних проектів нової Конституції України. Який з них був найбільш прийнятним і оптимальним, відповідав історичним і національним традиціям, культурі, ніхто український народ не запитував, так само не звертався до нього, щоб з'ясувати його волю з цього питання. Та і як можна її з'ясувати, якщо нову Конституцію України приймали під покровом ночі з 27 на 28 червня 1996 року, тільки 13 липня її текст було опубліковано в офіційних виданнях: газетах «Голос України» і «Урядовий кур'єр». Із тексту дізналися, що нова Конституція України набула чинності з дня її прийняття (ст. 160 Конституції), тобто з 28 червня 1996 року. А до цього часу з даного питання встигли подискутувати судді, інші посадові та служ-

бові особи, адже йшлося про застосування нового Основного Закону України, захист прав і свобод людини і громадянина на підставі прямої дії його норм. І як буває в таких випадках, справу про набуття чинності новою Конституцією України довелося вирішувати органам конституційної юрисдикції [1, с. 39–42].

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що право визначати і змінювати конституційний лад в Україні, яке належить виключно народу, може бути реалізовано тільки всеукраїнським референдумом шляхом прийняття Конституції України, а також внесення до неї змін. І Президент України як глава держави та гарант Конституції, склавши присягу народом і на вірність Україні та спираючись на його волю, має відігравати головну роль у здійсненні цього права народу, застосовувати конституційно-правовий механізм його забезпечення. **Д**

Джерела

1. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 1997–2001. – Кн. 1. – К.: Юрінком Інтер, 2001.
2. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 1997–2001. – Кн. 2. – К.: Юрінком Інтер, 2001.
3. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2002–2003. – Кн. 4. – К.: Юрінком Інтер, 2004.
4. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2005. – Кн. 6. – К.: Юрінком Інтер, 2006.
5. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2008. – Кн. 8. – К.: Ін Юре, 2008.
6. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України. – Х.: Право, 2009.
7. Федоренко В. Л. Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти. – К.: Ліра-К, 2009.
8. Чушенко В. І., Заяць І. Я. Конституційне право України. – К., 2007.

26

Богдан КУБІК,
курсант Національної академії
Служби безпеки України

Війна триває доти, доки не похований останній із загиблих солдатів

Пошук на місцевості «забутих» останків радянських солдатів для гідного їх поховання розпочався після Великої Вітчизняної війни і в 50–80-ті роки минулого століття став масовим неформальним рухом .

Створений 1983 року загін «червоних слідопитів», очолюваний шкільним учителем Євгеном Григоровичем Трушенком, почав досліджувати передмістя Синельникового Дніпропетровської області. Там 1–3 жовтня 1941 року воїни 95-го прикордонного загону героїчно стримували наступ ворога. В ході пошукової експедиції з дна старих окопів слідопити підняли останки сорока восьми прикордонників, полеглих тут у жовтневих боях сорок першого. П'ятьох із них удалося ідентифікувати за

«смертними медальйонами». Листування з 95-м прикордонним Кенігсберзьким орденом Леніна і Червоної Зірки загonom Червонопрапорного прикордонного управління ФСБ Росії по Калінінградській області (в/ч 2297) триває і нині. На місці бою прикордонників споруджено пам'ятний знак.

У ході подальших пошукових робіт членами загону був повернений з небуття загиблий у лютому 1943-го під час визволення Синельникового син Джамбула Джа-

баєва – відомого казахського поета – Алгадай Джамбулов. Його могилу відтоді не раз відвідували делегації Республіки Казахстан.

1995 року в місті Синельникове за ініціативою незмінного її керівника Євгена Трушенка була зареєстрована «Громадська молодіжна історико-пошукова організація «Пошук-Дніпро», що стала правонаступницею пошукового загону «червоних слідопитів». У 2007 році на її базі створили *обласну Громадську організацію «Історико-пошукова організація «Пошук-Дніпро»*. Вона продовжує пошуки непохованих, залишених у траншеях і воронках останків солдатів, загиблих під час Другої світової війни, жертв політичних репресій і військових злочинів, дбає про їх гідне поховання й установа імен, налагоджує зв'язки з їхніми родичами.

На виконання Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» № 1684-III від 20 квітня 2000 року, Постанови Кабінету Міністрів № 1867 від 20 грудня 2000 року «Про затвердження Комплексної програми пошуку і впорядкування поховань жертв війни та політичних репресій», на підставі Статуту, «Програми пошуку, ексгумації та перепоховання радянських воїнів», погоджених Дніпропетровським обласним центром охорони історико-культурних цінностей, дозволів Державної служби з питань охорони національної культурної спадщини Громадська організація «Історико-пошукова організація «Пошук-Дніпро» щорічно здійснює роботи з метою пошуку та перепоховання останків радянських воїнів, що загинули на території Дніпропетровської області під час Великої Вітчизняної війни.

На жаль, ця благородна діяльність досі не знайшла хоча б шонайменшої державної підтримки. Незважаючи на те, що з високих трибун часто лунають гучні слова про увічнення безсмертного подвигу героїв Великої Вітчизняної війни, діяльність тих, хто не словами, а конкретними справами намагається втілити в життя це гасло, лишається поза увагою держави. Кошти, які виділяють за програмами «Увічнення пам'яті», просто не доходять до пошукових організацій.

Пошукова діяльність має стати державною справою, а поки що групи слідопитів загону «Пошук-Дніпро» щороку виходять у поля і намагаються випередити мародерські команди, щоб устигнути врятувати ще одне ім'я, щоб повернути неоплатний борг тим, хто віддав своє життя за перемогу у тій страшній війні. Але невже це лише їхній борг?

Ефективна діяльність громадської організації забезпечується достатньою штатною чисельністю пошуковців, більшість із яких мають значний досвід такої роботи. Нині у Дніпропетровську та Кривому Розі створюють окремі пошукові групи ГО «Пошук-Дніпро» і порушують питання збільшення їхньої кількості. ГО «Пошук-Дніпро» на підставі відповідних угод тісно співпрацює з Дніпропетровським Національним історичним музеєм імені Д. І. Яворницького. Відтак під час пошукових робіт членів загону «Історико-пошукова організація «Пошук-Дніпро» протягом 2008–2009 років із супутніх знахідок дібрано матеріал, що має експозиційну цінність для музею.

З використанням відреставрованих експонатів у співпраці з музеєм та завдяки добродійній допомозі підприємця Ярослава Жилкіна членами загону «Історико-пошукова організація «Пошук-Дніпро» за матеріалами пошукової діяльності обладнано експозицію виставки. У ній представлені експонати з місць жорстоких боїв, які вела Червона Армія протягом 1943–1944 років, визнаючи правобережну частину Дніпропетровської області. Виставка розташована в головному залі діорами «Битва за Дніпро» Дніпропетровського Національного історичного музею імені Д. І. Яворницького і демонструє всю тяжкість боїв, що відбувалися на плацдармах Дніпропетровщини.

Потрібно наголосити, що масштабний суспільно корисний результат така діяльність може мати лише за законодавчої та фінансової підтримки з боку держави.

Відповідно до статті 35 *Закону «Про охорону культурної спадщини»*: «Дозволи на проведення земляних (підводних) робіт на території місць бойових дій, місць загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, місць поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у тому числі іноземців), які загинули у війнах, внаслідок депортації та політичних репресій на території України, надаються згідно з програмами, погодженими з відповідним органом охорони культурної спадщини». Водночас уже згаданою постановою Кабінету Міністрів № 1867 затверджено «Порядок організації робіт з пошуку і впорядкування поховань жертв війни та політичних репресій», відповідно до якого дозволи на проведення пошукових робіт надаються органами місцевого самоврядування.

Визначення пошукових робіт ми знаходимо в наказі Міністерства будівництва і житлового господарства № 193 від 09.06.2006 року: «*польові пошукові дослідження* – комплекс технологічних заходів, у тому числі *проведення земляних (підводних) робіт* стосовно встановлення орієнтовної кількості останків полеглих осіб у межах відповідної земельної ділянки». *Тобто пошукові роботи – це вид земляних робіт*. З огляду на це починають діяти норми *Постанови Кабінету Міністрів № 316 від 13 березня 2002 року* «Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території пам'ятки, охоронюваній археологічній території, в зонах охорони, в історичних ареалах населених місць, а також досліджень решток життєдіяльності людини, що містяться під землею поверхнею, під водою на території України», згідно з якою **дозвіл на проведення інших земляних робіт видається** Міністерством культури і туризму.

Постають логічні запитання: то хто повинен давати дозвіл на проведення пошукових робіт і чи мають посадові особи органів місцевого самоврядування достатні знання та досвід із суто специфічних пошукових та археологічних питань для того, щоб обирати осіб чи організації для проведення робіт на місцях бойових дій? Їхні помилки можуть призвести до непоправного – руйнування місць поховань воїнів, неможливості їхнього гідного вшанування і встановлення імен. В області в минулому вже були прикрі випадки, коли органи місцевого самоврядування заборонили легальній організації (нині її вже не існує), що мала всі дозвільні документи, проводити роботи з перепоховання воїнів Вермахту. Тож у результаті непрофесійних дій представників місцевої влади ледь не були зірвані міжурядові угоди, що могло призвести до міжнародного скандалу.

Водночас існує інформація, що так звані чорні пошуковці доклали зусиль до того, щоб ця заборона була підписана органами місцевого самоврядування. Причина банальна – гроші. Кимось було підраховано, що кожен німець, котрий приїде до цього села, залишить там близько 400 євро, а ексгумація та перенесення останків на збірне кладовище виключала можливість таких «грошових візитів». На щастя, це питання було вирішене.

Недосконалість законодавства в питаннях організації, проведення пошукових робіт призводить до того, що в результаті несанкціонованих хаотичних розкопок, які здійснюють місцеве населення та неорганізовані групи з інших регіонів, велика кількість фрагментованих залишків людських скелетів, незаконно вилучених із місць залягання, виявляються розкиданими по поверхні ґрунту на території лісосмуг. Загін пошуковців регулярно здійснює збір таких останків для гідного поховання. Зрозуміло, що імена цих воїнів залишаються невідомими назавжди. Нині таких налічується 285 осіб.

Отже, дозволи на проведення пошукових робіт має видавати Міністерство культури і туризму за офіційною заявою відповідного органу охорони культурної спадщини на підставі погоджених статутів та програм. На Дніпропетровщині організація «Пошук-Дніпро» є єдиною, що діє на підставі всіх дозвільних документів.

Однак законодавство потребує допрацювання із залученням до його вдосконалення фахівців-практиків. Бо,

наприклад, не досить чітко врегульовано питання про надання дозволу на ексгумацію людських остеологічних залишків.

Якщо в результаті пошукових досліджень установлене місце поховання, воно неминуче відкривається шляхом зняття покривного шару ґрунту (а щоб установити належність останків воїнам, які загинули під час війни, необхідно розкрити поховання). Під час розкриття в розкопі непохованих останків бійців та супутніх знахідок, що можуть мати значення при встановленні осіб загиблих, всі ці об'єкти починають зазнавати руйнівного впливу навколишнього середовища. Чинне законодавство передбачає у разі виявлення місця поховання складання відповідного акта, передачу його з листом-клопотанням до Державної міжвідомчої комісії у справах увічнення пам'яті жертв війни та політичних репресій при Кабінеті Міністрів, потім отримання дозволу на проведення ексгумації, і лише після цього пошуковці мають право вивчити пам'ятку та ексгумувати останки. Процедура такого документообігу може тривати декілька місяців. Виявлене поховання за цей час майже напевно буде втрачено. Закриття розкопу не припиняє процесів руйнування, оскільки перекопана земля багата на кисень, а поверхневі води від опадів легко проникатимуть із поверхні через нещільність порушеного ґрунту до дна розкопу, спричинюючи прискорене руйнування останків та супутнього матеріалу.

Також, на думку самих пошуковців, доцільно було б об'єднати дозволи на пошукові роботи, ексгумацію та перепоховання в один документ на зразок «Відкритого листа», що існує в археології, та надавати його відповідним пошуковим організаціям до початку проведення польових пошукових досліджень. Необхідно також розробити нову форму актів, що об'єднувала б «Акт виявлення» та «Акт ексгумації» в один документ.

Крім того, потрібно на законодавчому рівні закріпити поняття «**рятувальні роботи**». Їх здійснюють у разі виявлення об'єкта, якому загрожує знищення. Це може бути поховання, розорене «чорними копачами» або пошкоджене в результаті господарської діяльності та природних чинників. Такий об'єкт потребує негайного дослідження шляхом повних розкопок зі складанням необхідних документів за фактом закінчення рятувальних робіт без отримання попереднього дозволу на їхнє проведення. Підставою для початку рятувальних робіт може бути офіційне письмове звернення до пошукової організації юридичних або фізичних осіб із наданням вичерпної інформації про факт руйнування пам'ятки.

Ще одна проблема – **проведення поховання**. Хто повинен це робити? Відповідно до законодавства (п. 3.3 наказу Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства № 193 від 09.06.2006) – ті, хто знайшов. Але водночас хто повинен фінансувати заходи з поховання? Можливо, найдоцільніше було б, аби поховання проводили органи місцевої влади та самоврядування.

По-перше, це територія їхньої юрисдикції (райдержадміністрації, районної ради, сільської ради тощо).

По-друге, вони володіють ресурсами, необхідними для здійснення поховання: технічні можливості, кошти, людські ресурси для проведення мітингу і т. д.

По-третє, поховання знайдених останків доцільно здійснювати до вже наявних пам'яток – братських могил радянських воїнів, меморіальних кладовищ тощо. Всі пам'ятки зазвичай перебувають **на балансі органів місцевого самоврядування**. А підпоховання – це вже роботи на території пам'ятки. Дозвіл на проведення таких робіт від відповідного органу охорони культурної спадщини **може одержати лише балансоутримувач**.

По-четверте, і найголовніше – це їхній обов'язок, адже відповідно до Закону «Про увічнення перемоги у Великій Вітчизняній війні» поховання учасників бойо-

вих дій здійснюється органами виконавчої влади та місцевого самоврядування за кошти місцевого та державного бюджету. Останки, що знайдені на місцях бойових дій, ніколи не були поховані відповідно до ритуалу, то ж ідеться саме про поховання, а не про перепоховання.

Якщо роботи з поховання мають проводити пошукові організації, то яким коштом? Коштами, що передбачені Комплексною програмою пошуку й упорядкування поховань жертв війни та політичних репресій? Жодного разу кошти за цією програмою на проведення саме пошукових робіт, ексгумації та поховання не виділяли. Крім того, невідомо, на чий рахунок мають надходити кошти з державного чи місцевого бюджетів для пошукової діяльності та як саме вони мають розподілятися і на які конкретно потреби.

Чимало клопоту завдають так звані чорні копачі. Грабіжницькі прийоми розкопок, які вони застосовують, непридатні для пошуковців, бо технологічно скеровані не на вивчення пам'ятки та професійну ексгумацію полеглих, а на якомога швидше, із мінімальними затратами праці і, головне, часу викопування «заліза» й інших артефактів із землі. Але ці копачі не збираються відмовлятися від грабіжницьких розкопок. З'ясується, просто можна зареєструвати громадську організацію і в установленому законодавством порядку подати документи на отримання дозволів на ведення пошукових робіт. А далі, якщо документи оформлені правильно, отримуй дозвіл і вирушай на такі ласі для мисливців за раритетами поля... Подальша пошукова діяльність протягом польового сезону ніким не контролюється, а написати такий-сякий звіт по закінченні року не так уже й важко. Отже, законодавчо не врегульовано питання визначення пошукової кваліфікації кандидатів на отримання персонального дозволу на ведення пошукових робіт. Хоча сам дозвіл на такі роботи, як і у професійній археології, видається не організації, а на ім'я конкретного спеціаліста, що методологічно правильно.

Ще не введений законодавчо, але «де-факто» вживаний термін «військова археологія» передбачає наявність у того, хто нею займається, певного рівня професійних знань. Але жодний навчальний заклад не готує спеціалістів із «військової археології». Фахівці – археологи, що мають відповідну освіту, теж не вивчають специфічних моментів пошукової діяльності. Крім того, «пошуковець» в Україні – це не професія, а лише покликання. Тобто не може стати основним видом діяльності, бо не оплачується. А отже, масове залучення до пошукової роботи професійних археологів неможливе. Аматорський же підхід до пошуку та ексгумації загиблих неприпустимий – адже це навіть не стародавні черепки, це – долі людей, у яких ще збереглися рідні, а зонайменша помилка в ході розкопок призводить до знищення доказів, які можуть повернути загиблому ім'я. Крім того, будь-який археологічний метод дослідження пам'ятки є руйнівним за визначенням. Тобто об'єкт, досліджений одним спеціалістом, уже не може бути досліджений іншим, бо під час дослідження він цілковито руйнується. Отже, виправити помилку, якої припустився в ході пошукових робіт недосвідчений пошуковець, неможливо.

Засвоїти професійні навички в галузі пошукової роботи можна лише шляхом прямої практичної передачі їх від кваліфікованого пошуковця до учня під час практичної роботи. Таким кваліфікованим пошуковцем у ГО «Пошук-Дніпро» є її командир, Почесний пошуковець України Євген Трушенко. Саме на його ім'я видають дозволи на ведення пошукових робіт, і цей процес він контролює особисто. Не можна не згадати з вдячністю також тих, без кого робота пошуковців була б фактично неможливою: це віце-президент ГО «Пошук-Дніпро», перший заступник командира Ярослав Жилкін. Він дуже активний пошуковець, який увесь свій вільний час присвячує пошуковій діяльності. Але

основна його заслуга в тому, що цей підприємець фактично фінансує всю пошукову діяльність організації. Андрій Біжко – керівник Дніпропетровської пошукової групи № 1 та Володимир Шевченко – керівник Криворізької пошукової групи № 1. Ці досвідчені пошуковці з членами своїх груп тижнями, часто у прямому сенсі на хлібі та воді, живуть у полі, повертаючи людям імена та долі загиблих солдат.

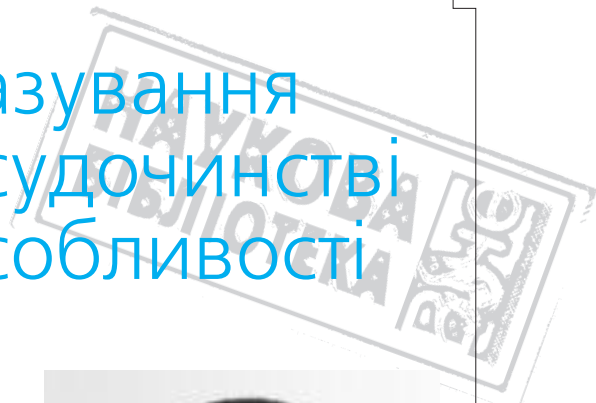
Усього в Україні близько п'ятдесяти «почесних пошуковців», які цілковито забезпечують підготовку необхідної кількості фахівців. Якщо ж кандидат прагне самотужки здійснювати пошукову діяльність, він може присвятити декілька своїх відпусток роботі в складі будь-якого з офіційних пошукових загонів та набути кваліфікації пошуковця з наступним отриманням від спеціалістів таких загонів необхідної рекомендації.

Водночас поспіх, який особа виявляє, здобуваючи не так пошукову кваліфікацію, як дозвіл на самостійне проведення польових пошукових робіт, свідчить про те, що вона є представником «чорних копачів», який поспішає отримати «індульгенцію» на безборонний грабунок об'єктів історичної спадщини, до яких, безперечно, належать і місця упокоєння загиблих у період Великої Вітчизняної війни.

Тому на законодавчому рівні необхідно було б увести положення про подання кандидатом на отримання дозволу до Державної служби з питань національної культурної спадщини рекомендаційного листа від пошуковця, який уже отримував такі дозволи, працював із кандидатом у польових експедиціях не менш як два сезони та може поручитися за професійний рівень кандидата. **Д**

Засоби, джерела доказування в адміністративному судочинстві України: поняття та особливості

У науці немає єдиного розуміння засобів і джерел доказування. Поняття засобів доказування в теорії доказів досі залишається нерозвиненим. У процесуальній літературі є розбіжність думок про те, що є джерелом доказу. Відмінності в поглядах постають через те, що автори по-різному його тлумачать.

Аналіз наукової літератури дає підстави автору виділити такі підходи до використання терміна засобів, джерел доказування:

- застосування лише терміна «засоби доказування»;
- використання тільки терміна «джерело доказів»;
- ототожнення понять «джерело» і «засіб» доказування;
- виокремлення «джерела доказів» і «засобів доказування» як двох різних понять.

Микола МЕЛЬНИК,
здобувач Національного університету
Державної податкової служби
України

Із вищезазначеного постає запитання: то хто з учених має рацію в розкритті змісту дефініцій «засіб» і «джерело доказування»? Дискусії про зміст цих термінів в адміністративному судочинстві для повноти та ґрунтовності дослідження автор розглядатиме окремо.

Важливо зазначити, що проблему актуалізує відсутність законодавчого регламентування цих понять. В адміністративному судочинстві, незважаючи на різне застосування, «засіб доказування» є малодослідженим поняттям. Переважає думка, що він є зовнішнім вираженням доказів. Така ситуація зумовлює аналіз та

порівняння засобу доказування в інших видах судочинства.

Так, у *цивільному процесі* Ю. В. Білоусов процесуальною формою доказів вважає засоби доказування, які виступають джерелами інформації про фактичні дані.

С. Я. Фурса, Т. В. Цюра засобом доказування визначають сукупність окремих доказів (елементів), які за цивільним процесуальним законодавством допустимі для доказування в конкретній справі.

В. І. Тертишников засобами доказування вважає джерела, з яких суд одержує фактичні дані, докази.